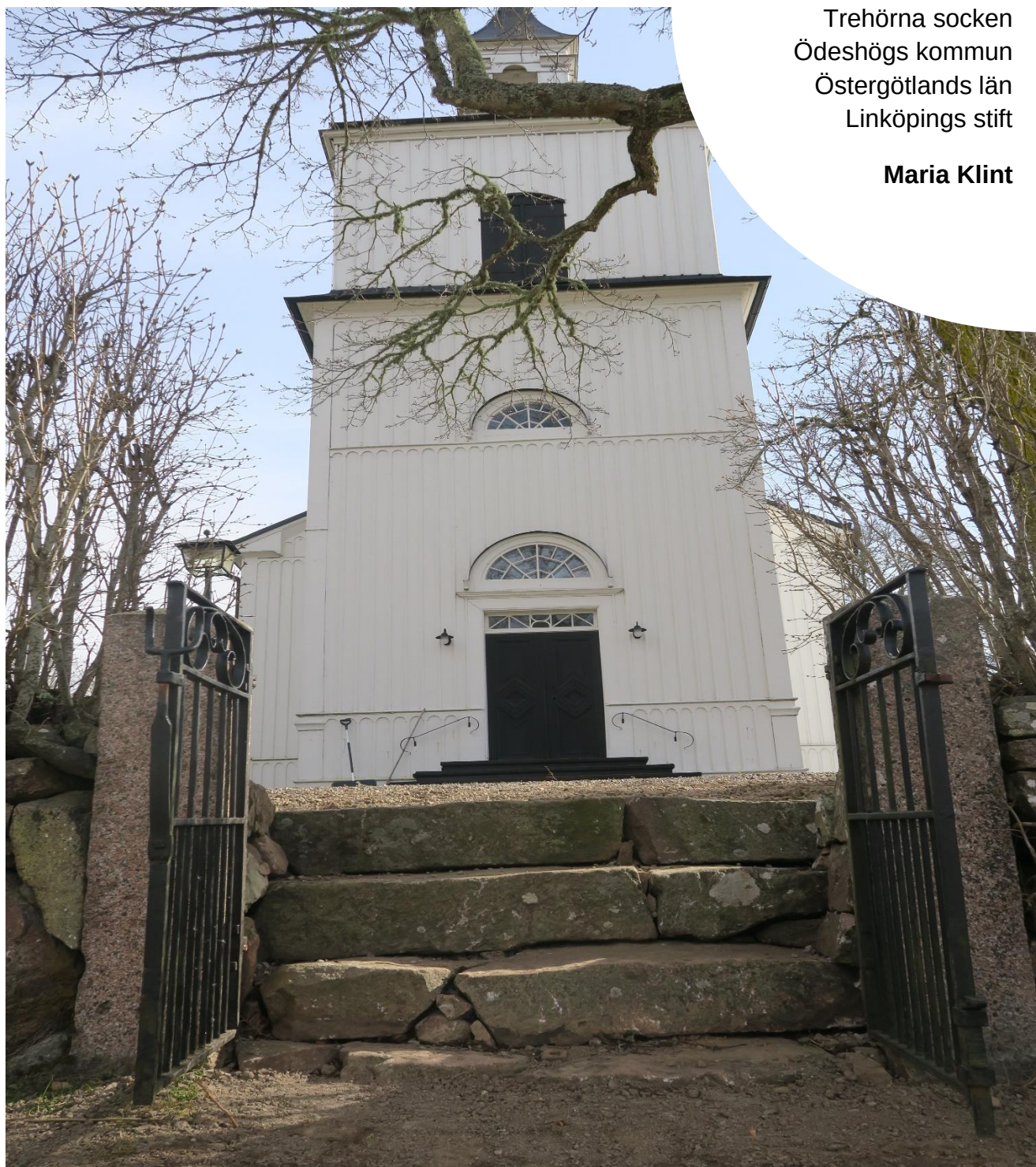

Trehörna kyrkogård

Renovering av bogårdsmur

Trehörna socken
Ödeshögs kommun
Östergötlands län
Linköpings stift

Maria Klint

Antikvarisk medverkan

När Länsstyrelsen fattar beslut i tillståndsärenden enligt Kulturmiljölagen (1988:950) samt beslut enligt Förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer, innehåller besluten ofta villkor om antikvarisk medverkan. Styrande för Länsstyrelsens tillståndsprövning är även Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2, KRFS 2013:4).

Den antikvariska expertens roll och uppdrag

Den antikvariska medverkan innebär att följa projekt kontinuerligt och dokumentera arbetet före, under och efter slutförandet. Vanligt förekommande uppgifter är att:

- Bistå dig som byggherre med antikvarisk rådgivning.
- Delta i byggmöten och besiktningar.
- Lämna detaljanvisningar, t ex bedöma kulör vid ommålning av en fasad.
- Dokumentera vad som kommer fram under arbetet gällande material, ytskikt och annat som är av byggnadshistorisk betydelse.
- Uppmärksamma avvikelser från beslutet och vid behov ta kontakt med Länsstyrelsen för samråd.
- Sammanställa en antikvarisk rapport efter slutfört arbete.

Innehåll

Inledning	3
Administrativa och tekniska uppgifter	4
Bakgrund	5
BASFakta om objektet.....	5
Lagskydd	6
Kulturhistoriskt värde.....	6
Åtgärdsbeskrivning	7
Problembild	7
Södra muren	8
Västra muren inkl trappa	9
Norra muren	11
Östra muren	12
Resultat.....	14
Södra muren	14
Västra muren inkl trappa	15
Norra muren	17
Östra muren	20
Uppföljning	22
Antikvariska iakttagelser.....	22
Slutbesikting / godkännande	23
Källor.....	24

Rapportens omslag visar Trehörna kyrka, mot öster med nyrenoverad mur och trappa.

Inledning

Med anledning av renovering av Trehörna kyrkas bogårdsmur, har rubricerat arbete följts av antikvarisk medverkan. En tillståndsansökan är inskickad till Länsstyrelsen i Östergötland 2020-01-07, med Karin Mårtensson som undertecknad. Ansökan rör södra, västra och norra delen av bogårdsmuren kring kvarter 1. Under arbetets gång har även delar av östra muren renoverats. Åtgärderna på denna del fanns inte med i tillståndsansökan.

Byggnadsantikvarie har slutbesiktat och sammanfattat arbetena i en antikvarisk rapport med text och bild vilka redogör för kyrkogårdens status före och efter arbetets utförande, där metod och material framgår. Beställare och antikvarie har i detta projekt hjälpts åt med dokumentationen. Om övrigt av antikvarisk relevans framkommer, nämns detta i slutet av rapporten.

Maria Klint
Byggnadsantikvarie
Linköping, 2020-05-08

Östergötland med det aktuella området markerat.

Administrativa och tekniska uppgifter

Lokal	Trehörna kyrka
Socken/Stad	Trehörna
Kommun	Ödeshög
Län	Östergötland
Församling	Folkungabygdens pastorat
Stift	Linköping
Typ av uppdrag	Antikvarisk medverkan
ÖM dnr	0053/20
ÖM projektnr	001492
ÖM rapportnr	2020:219
Lst dnr	-
Lst beslutsdatum	-
Rapporten är upprättad av	Byggnadsantikvarie Maria Klint
Rapporten är granskad av	Lasse Norr
Utgivare	Östergötlands museum
Rapporten avser	Kyrkligt kulturminne
Foto	Författaren om inget annat anges, Östergötlands museum
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-1417-10 från Lantmäteriverket
Projekttid	mars - april 2020
Fältbesök skedde	Slutbesiktning, 2020-04-01
Övriga handlingar och digitala fotografier	Förvaras i Östergötlands museums topografiska arkiv
Antikvarisk medverkan	Maria Klint, Östergötlands museum
Beställare/fastighetsägare	Karin Mårtensson, Folkungabygdens pastorat
Entreprenör	Aldéns Allservice, Vadstena

Bakgrund

Basfakta om objektet

Trehörna socken bildades 1643 av delar som ingick i socknarna Stora Åby, Säby och Linderås. Den första sockenkyrkan uppfördes 1643-1647. Överste Arvid Ribbing, ägare till närliggande Trehörna säteri bekostade kyrkobygget till stor del. På grund av befolkningsökningen revs kyrkan i mitten av 1800-talet och en ny kyrka stod färdig 1861. Den nya kyrkan uppfördes i timmer av soldaten Carl Fröjd i Brickarp. Fasaderna är klädda med locklistpanel med ett plåttäckt sadeltak.

En geometrisk karta från 1699 visar Trehörna kyrkogård som kan motsvara dagens kvarter I. Öppningar redovisas i väster och nordöst.

Trehörna med bogårdsmur och markerade ingångar från öster, väster och söder. Trehörna socken, trehörna 1, Geometrisk avmätning 1699, Lantmäteriets historiska kartor.

Kyrkogården har utvidgats i omgångar och består av tre delar som ligger i olika nivåer. Kvarter I ligger närmast kyrkan. En låg bogårdsmur från öster till väster skiljer delarna åt. Kvarter II är utvidgad före 1929 vilket den äldsta gravvården från samma år visar. Kvarteret finns heller inte redovisat på häradsekonomska kartan från 1868–77. I kvarter III är äldsta gravvården från 1971 och kvarteret finns inte redovisat på ekonomiska kartan från 1948.

Det är oklart vilka partier av bogårdsmuren som är ursprungliga och vilka som renoverats genom åren. Den gamla muren och den nya är uppförda med två olika sorters sten och har olika karaktärer.

Bogårdsmurens olika karaktär, vid kvarter I (höger i bild) samt bogårdsmur, kvarter II (vänster).

Lagskydd

4 kap. 11 § Kulturmiljölagen (1988: 950) anger följande:

I vården av en begravningsplats ska dess betydelse som en del av kulturmiljön beaktas. Begravningsplatsen ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

I 4 kap. 13 § Kulturmiljölagen (1988:950) anges följande:

I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad, fast anordning, eller
3. för att ändra medveten gestaltning av vegetation.

Kulturhistoriskt värde

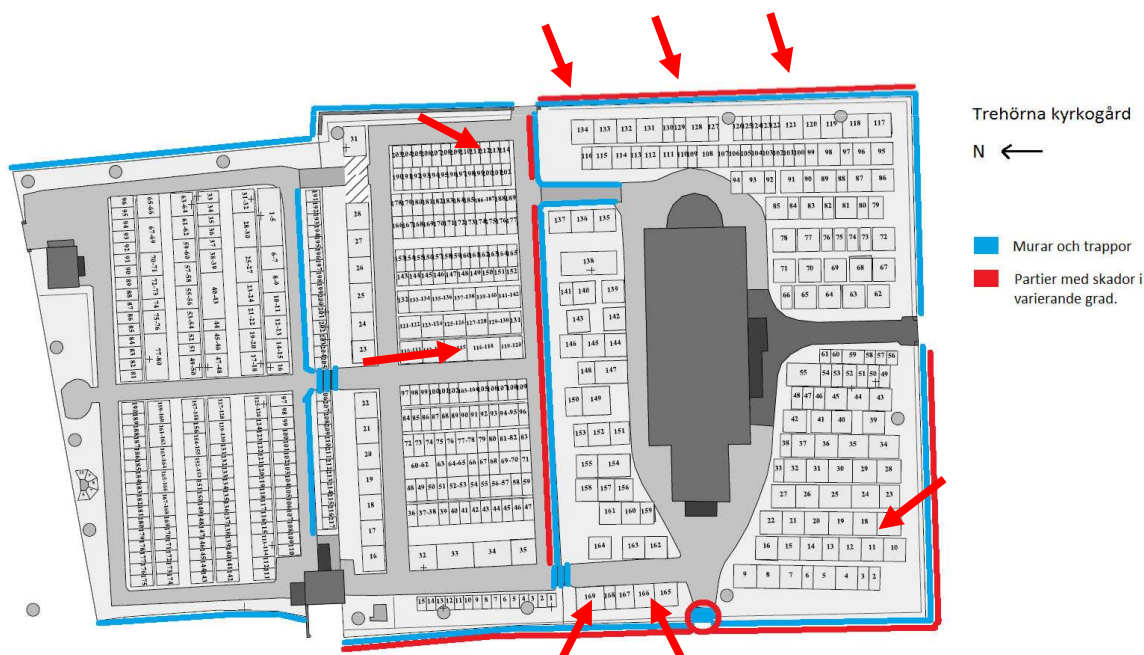
Trehörna kyrkogård har troligen sitt ursprung i 1640-talet då socknen bildades och en kyrka byggdes. Kyrkan och kyrkogården med omgärdning, grindar, trädkrans och gravkapell är en samlad miljö med mycket höga kulturhistoriska värden. De tre kvarteren har tillkommit vid olika tider och har också olika karaktär där gravvårdar från olika tider visar i vilken ordning kyrkogården byggts ut. På så sätt är kyrkogården också en ”provkarta” över olika moden inom gravvårdarnas utformning.

Åtgärdsbeskrivning

Problembild

Berörd mur är uppförd med ca 0,5-1 m hög kallmurad mur med 0,2-1 m stora gråstenar i oregelbundna skift. En syrenhäck växer på muren. Mot norr slutar kvarteret med en stödmur/terassmur ned mot kvarter II. Samtliga delar var påverkade av växtlighet och hade börjat kalva och hamnat ur läge.

De påverkade och skadade partierna var lokaliserade till kyrkogårdens äldsta del, kvarter I.

*Pilar beskriver de aktuella områden som berörts av renoveringen 2020.
Underlag från Karin Mårtensson och Maria Klint.*

Södra muren

Södra muren, del mot väster, var i behov av renovering och hade börjat kalva. Påverkan från träd och syrenhäckar.

Södra muren, mot öster. Karin M.

Södra muren, mot väster. Karin M.

Västra muren inkl trappa

Muren mot väster inkl trappa var i behov av åtgärder. Trappsteg hade fallit ur läge. Planstegen låg ojämnt och ansågs vara för höga och djupa. Det fanns påverkan från växtlighet och vissa stenar hade fallit över till grannens fastighet.

Västra muren, mot norr. Karin M.

Västra muren, mot söder. Karin M.

Trappa mot väster. Karin M.

*Trappa mot väster.
Karin M.*

*Trappa mot öster. Stenen
låg ojämnt med höga nivå-
skillnader. Karin M.*

Norra muren

Mittenmuren mot norr, som skiljer den äldre delen från den nyare kyrkogården, var i behov av renovering. Denna del var något krokig och på vissa delar låg stenarna instabilt. Muren består av mindre runda granitstenar.

*Norra muren, mot öster.
Karin M.*

*Norra muren, mot väster, in-
för renovering. Karin M.*

*Norra muren, mot väster, in-
för renovering. Karin M.*

*Norra muren, mot väster.
Stenarna låg löst och hade
hamnat ur läge. Karin M.*

Östra muren

Den östra muren hade också renoveringsbehov och hade, enligt beställare, under ett par månader blivit i sämre skick. Delar av muren hade börjat kalva och blivit påverkat av växtlighet.

*Östra muren, mot norr. Sten
har hamnat ur läge och låg
instabilt. Karin M.*

*Östra muren, mot söder.
Sten har hamnat ur läge.
Karin M.*

*Östra muren, mot söder med
sten som kalvat. Karin M.*

Resultat

Södra muren

Partiet som renoverats rörde ca 15 m mot murens sydvästra del. All sten har plockats ner. Syrenens rotsystem har rensats. En markduk har lagts ut och krossten (4-8mm) har lagts på som ett kapillärbrytande lager. Sedan har matjord fyllts på och återmontering av befintlig sten lagts på plats. Syrenen har återplanterats.

Södra murens västra del, efter åtgärd.

Södra muren, mot öster, efter åtgärd.

Södra muren, mot väst.

Västra muren inkl trappa

Aktuella åtgärder rörde ca 4 m på västra muren, strax intill trappavsatsen.

Utförande likt övriga partier. Man har plockat ner all befintlig sten, rensat ur syrenens rötter, lagt på markduk och fyllt på med krossten (4-8mm) som ett kapillärbrytande lager. Matjord har fyllts på och återmontering av murens sten. Syrenen har återplanterats.

Trappstenen har plockats ur sitt läge och man har grävt ur och lagt på en markduk. Sedan har krossten (4-8 mm) lagts på som ett kapillärbrytande lager. Vid återmonteringen justerades ojämnheter och det ursprungliga skicket har återskapats. Vid ena hörnet hade en trädrot trängt fram som tagits bort och sten har lagts i tomrummen.

Västra muren, efter renovering.

Hörnparti mot sydväst.

Trappavsats, efter renovering.

Trappavsats, mot öster.

Trappavsats, efter renovering

Norra muren

Utförande likt övriga partier. Den befintliga plockstenen låg ca 1,5 m in på gräsmattan. Grässvålen togs bort innan renoveringen. Plockstenen grävdes ur och markduk lades dit med krossten (4-8mm) som ett kapillärbrytande lager. Matjord har fyllts på och återmontering av fältsten. Avtäckning av gräs och mossor har återförts i den mån det gått. Nysådd av gräs.

Norra muren, mot väster.

Mur med mossbeklädning, efter åtgärd.

Del av mur, efter åtgärd.

Mur närmast trappa, i väster.

Mur mot väster, efter åtgärd.

Mur med nysådd, mot väster. Mossan är borttagen.

Del av mur, mot väster.

Del av mur, närmast landsvägen i öster.

Östra muren

Utförande likt övriga partier. Tre partier har renoverats på östra muren intill landsvägen. Syren har återplanterats.

Tre partier har renoverats och markeras med pilar i bild.

Parti mot norr, efter åtgärd.

Mittenpartiet, efter åtgärd.

Parti mot söder, efter åtgärd.

Östra muren, mot norr.

Uppföljning

Antikvariska iakttagelser

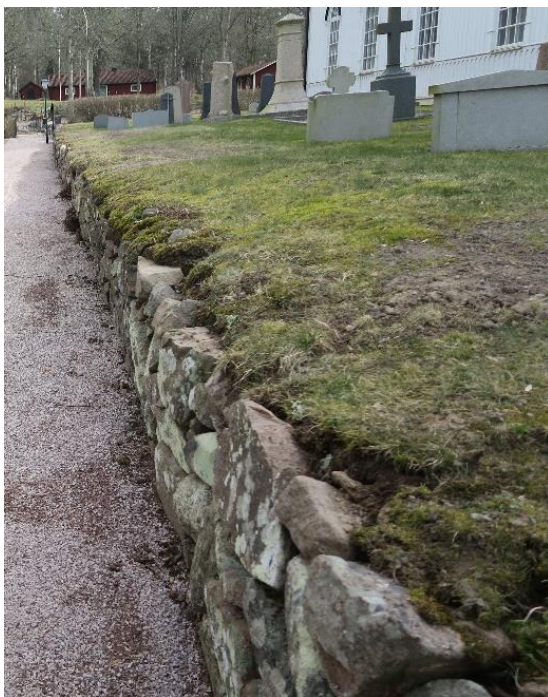
Entreprenören har inte funnit ”något av intresse” i murarna.

Endast mindre iakttagelser utifrån slutbesiktning på plats 2020-04-01 har kunnat identifieras.

Muren mot norr är omlagd och mossor har kompletterats ”i den mån det gått” och gräs har återplanterats. Eftersom karaktären på denna del av muren är mossbeklädd, ser antikvarie att det ska på ännu mer mossor för att karaktären ska bibehållas. Det gäller norra muren, främst delen mot väster.

Gräsytan och grusgången på norra sidan av kyrkan var vid fältbesöket uppkört med någon typ av maskin.

Vid trappavsatsen på östra sidan är det önskvärt att stenpartierna/stenläggningen läggs till rätta än mer, då stenarna fortfarande ligger ojämnt placerade.

Det saknas mossor/grässvål på delar av muren mot norr, och muren upplevs därför något ”spretig” i sin karaktär.

Uppkörd gräskant vid grusgång.

Stenläggning vid grindstolpe efter renovering kan anses något otillfredsställande.

Slutbesikting / godkännande

Se kommentarerna ovan.

Arbetet kan godkännas utifrån antikvarisk synpunkt.

Källor

Mailkonversation, Karin Mårtensson, Maria Klint, 2020-03-11

Bildmaterial: Startmöte 2020-03-09, Slutbesiktning, 2020-03-27,
Karin Mårtensson

Arbetsbeskrivning; slutbesiktning, 2020-03-27, Karin Mårtensson

Ansökan om tillstånd inkl. bildbilaga 1, ritningsunderlag, inskickat till Länsstyrelsen, Östergötland, Karin Mårtensson, 2020-01-07, Mjölby

Trehörna, Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering, del 3. Grenberger Byggnadsrestaureringskontor, 2004

Trehörna kyrka, Kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer i Linköpings stift, Östergötlands museum, 2004

Trehörna kyrkogård, kulturhistorisk kyrkogårdsinventering, Östergötlands läns-museum, 2006

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

RAOUL WALLENBERGS PLATS • BOX 232 • SE-581 02 LINKÖPING • +46 13 23 03 00
INFO@OSTERGOTLANDSMUSEUM.SE • WWW.OSTERGOTLANDSMUSEUM.SE • ORG 822000-6103